

МАРИЈАНА КОКАНОВИЋ МАРКОВИЋ
ДРУШТВЕНА УЛОГА САЛОНСКЕ МУЗИКЕ У ЖИВОТУ И СИСТЕМУ
ВРЕДНОСТИ СРПСКОГ ГРАЂАНСТВА У XIX ВЕКУ

Београд, Музиколошки институт САНУ, 2014.

ISBN 978-86-80639-20-8

У новије време, феномени карактеристични за историју приватног живота постали су фокус многих истраживања у области друштвено-хуманистичких наука. Када је реч о српској друштвеној и културној историји, различита питања о односу између јавног и приватног, колективног и индивидуалног, разматрана су првенствено у историјским, етнолошким и антрополошким, филолошким студијама, као и истраживањима из области историје ликовних уметности, док је мањи број стручних текстова посвећен статусу музике у датим контекстима. Монографија музиколога др Маријане Кокановић Марковић *Друштвена улога салонске музике у животној и систему вредности српског грађанства у XIX веку* даје у том смислу изузетан допринос, како на пољу музиколошких, тако и ширих, интердисциплинарних истраживања епохе XIX века у српској културној историји.

Заснована на богатом корпусу архивске грађе и резултатима преданих аналитичких истраживања – у чему лежи и њена основна вредност – студија представља заокружење ауторкиних вишегодишњих промишљања феномена српске салонске музике, односно салонске културе у ширим контекстима. У том смислу, значајно је истаћи ауторкин приступ теми магистарске тезе *Игре и маршеви у српској клавирској музици XIX века. Културна повезаност у јавном и приватном животној* (Академија уметности у Новом Саду, 2008), сарадњу на међународном пројекту *Musik im städtischen Milieu. Eine Untersuchung aus der Sicht interkultureller Beziehungen zwischen Mitteleuropa und dem Balkan* (Универзитет за музику и извођачке уметности, Беч 2007–2009), који је додатно проширио могућности за разумевање феномена салонске музике у различитим геокултурним контекстима, стручни редакторски рад на припреми за штампу албума клавирских композиција *Из новосадских салона* (Матица српска, Нови Сад 2010), те резултате истраживања у архивима и библиотекама у Бечу, Новом Саду и Београду, јединствених доприноса квалитету студије која је пред нама.¹

О темељном, свеобухватном приступу основној теми појединачно сведочи сваки од сегмената монографије. Након Предговора којим информише о

¹ Докторска дисертација *Друштвена улога салонске музике у животној и систему вредности српског грађанства у XIX веку*, из које је монографија директно произашла, одбрањена је 8. јуна 2012. године на Академији уметности у Новом Саду, пред комисијом у саставу: проф. др Даница Петровић (ментор), др Ира Проданов Крајишник (председник комисије), др Катарина Томашевић (члан комисије).

мотивима, етапама и основним изворима истраживања, ауторка је разраду главне теме спровела кроз пет централних поглавља: „Увод“ (19–41), „Музичко издаваштво и продукција салонске музике“ (43–97), „Салонска музика у животу српског грађанства“ (99–169), „Функције салонске музике“ (171–207) и „Крај ере салонске музике“ (210–231). Ширина и интердисциплинарност истраживања били су предуслов да се кроз појединачна поглавља и потпоглавља прикажу вишеструко информативне и богато илустративне жанр сцене музичког живота међу Србима у XIX веку. Хронолошко омеђење, према стандардној периодизацији европске историје, на „дуго XIX stoleће“, подразумевало је увид у политичка, друштвена и културна дешавања која су одређивала и место музике у приватном и јавном животу српског живља, на просторима Хабзбуршке монархије, односно Аустроугарске, Кнежевине, односно Краљевине Србије. У том смислу, био је неопходан увид у савремена социолошка истраживања, студије из области културне историје, историје свакодневног живота и социјалне историје. Као резултат укрштања знања из датих области, ауторкин приказ статуса салонске музике у животу српског грађанства у XIX веку одликује и увид у сложене контексте културног плурализма, различитих социјалних и државних система са специфичним видовима приватности, односом јавне и приватне сфере и „политиком рода“.

Студиозни аналитички захват Маријана Кокановић Марковић је извршила на основу увида у многобројне, разноврсне историјске изворе. Поред примарних „музичких“ извора, салонских композиција у штампаним издањима и рукописима и пописа објављених композиција популарних издавача, детаљно су проучени написи о салонској музици у српској и немачкој дневној и периодичној штампи XIX века и различити прозни и други документарни извори – сегменти дневничких, мемоарских записа, као и одломци књижевних дела, приручника о васпитању и о друштвеним нормама понашања у 19. веку, те концертни програми, плакати и сл. Увид у секундарну литературу на немачком језику био је изузетно значајан допринос детаљној разради основне теме.

Документовано испредајући сложену повест о феноменима кућног и салонског музицирања, ауторка је показала да ова до недавно маргинализована тема – у односу на примарна музиколошка истраживања „уметничке музике“ – заправо представља кључ за разумевање типова музицирања и облика музичког живота међу Србима, односно европеизације српске културе у XIX веку. О томе здружено сведоче подаци о делатностима композитора и извођача салонске музике, о музичком издаваштву, о функцији салонске музике у образовању, као и о многоструким друштвеним функцијама салона.

Већ поглавље о штампаним музичким издањима и продукцији салонске музике указује на изузетно велику популарност музичких жанрова заступљених у области салонског музицирања. У оквиру ширег прегледа развоја српског књижарства и издаваштва, посебно су представљени издавачи – у Бечу, Новом Саду, Панчеву и Београду, који су се бавили штампањем музикалија, а приказана су и репрезентативна издања српских и страних композитора. Истакнута је упечатљива доминација клавирске музике, као и велика популарност хорских

МАРИЈАНА КОКАНОВИЋ МАРКОВИЋ

ДРУШТВЕНА УЛОГА САЛОНСКЕ МУЗИКЕ У ЖИВОТУ И СИСТЕМУ ВРЕДНОСТИ...

композиција и песама за глас и клавир, најчешће обрада народних или грађанских песама. Богато снабдевано до сада мање познатим или сасвим непознатим информацијама, ово поглавље занимљиво приказује и форме, односно техничку опрему издања салонске музике, неретко осмишљаваних тако да асоцирају на „париску салонску моду“. Илустративни прилози – табеле, графикони, сликовне илустрације, значајно доприносе прегледности обиља изнесених података, посебно и оних који се односе на представљање популарних нотних издања на музичком тржишту, у каталозима издавача, штампаним музичким издањима и дневној и периодичној штампи. Засебно је разматран статус композитора салонске музике – познатих, али и мање познатих или готово заборављених српских и страних аутора. Отворено је и питање статуса жена композитора и пијанисткиња које су у овом периоду нарочито биле подстицане да компоњују дела салонске музике, као и да јавно, концертно наступају.

И по обиму и по броју отворених тема најкомплексније, централно поглавље даље разрађује феномене „родног“ статуса и приказује многострукост функција салонске музике у животу српског грађанства. Као парадигматичан социолошки контекст у којем је салонска музика доживела примарни развој, овде је приказан начин живота богатог и образованог грађанства, првенствено међу Србима у Хабзбуршкој монархији/Аустроугарској, Кнежевини/Краљевини Србији. Представници младе дворске елите, односно имућни, образовани грађани портретисани су као носиоци салонске музике.

Драгоценост разраде главне теме у овом поглављу лежи у живописној реконструкцији грађанске свакодневице у којој је салонска музика имала значајан статус и у дубоком залажењу у деликатно питање односа између јавне и приватне сфере, односно присуства музике у сфери „полујавне приватности“. Музика је, у најширем смислу, али и кроз приказ појединачних видова музичког живота, типова кућног музицирања, музичке естетике, приказана као део палете просветитељских идеала надграђених културом бидермајера, темеља приватности и приватног живота грађанске Европе онога доба. Несумњиво је да је синтагма „госпођице за клавиром“ међу музиколошком, али и широм читалачком публиком већ постала директна асоцијација на виђења која је Маријана Кокановић Марковић изнела о клавирском музицирању као сегменту образовања девојака из грађанских породица у XIX веку. Као симбол богатства и образовања, чак и неизоставни део салонског ентеријера, инструмент најпријемчивији за учење, а потом и за кућно и салонско музицирање, клавир је, како је у овом поглављу подробно приказано, имао друштвену улогу посебног значаја. Музичко образовање је представљало врсту „друштвеног образовања“, које је, пак, било „улазница у високо друштво“. У овом поглављу посебна пажња посвећена је и питањима општег образовања женске грађанске деце, те њихове припремљености за јавно друштвено опхођење на баловима и игранкама.

Кроз засебна потпоглавља о друштвеној функцији салона, приказане су специфичности дворских и грађанских салона, који су код Срба настајали у другачијем друштвено-историјском контексту за разлику од њихових европских узора. Као популарни видови дружења подједнако код дворске елите и у

грађанском слоју, описана су практично-поучна, образовна и уметничка – женска, као и мешовита посела (у домовима Томаније и Јеврема Обреновића, кнегиње Персиде Карађорђевић, Анке Обреновић, Наталије Обреновић). Представљени су угледни гости ових окупљања, професори, књижевници и песници, сликари, официри и државни саветници, и приказане мреже друштвених контаката оствариване уз неизоставно присуство музике, као и рецитација, плесова, различитих друштвених игара.

Студија садржи и одељак у којем су разматране карактеристике салонских композиција, одлике салонског стила, односно, функције салонске музике, и то с обзиром на релације: музичко дело – извођач – публика – музичка критика. И ово поглавље грађено је на основу компаративног сагледавања феномена салонске музике у Европи и на Балкану. Изазов техничке једноставности, односно, доступност широком кругу извођача, међу којима су најзначајнији управо музички аматери, истакнут је као један од кључних услова за успех салонских композиција. Са друге стране, наглашена је и функција виртуозних дела као сведочанстава о настојању да се кроз жанрове салонске музике достигне и већи степен пијанистичког умећа, односно да се кроз јавне наступе прикаже виши ниво владања инструментом. Кроз примере познатих дела српских аутора (Корнелија Станковића, Исидора Бајића, Јована Пачуа, али и Славе Атанасијевић, Милеве Константиновић и других мање познатих ауторки) представљене су и основне формалне, хармонске и друге музичке одлике одабраних остварења. С обзиром на поменуте карактеристике, писано је и о рецепцији, одликама пера критике која је салонску музику најчешће описивала као „сентименталну“. У складу са виђењима о значају националне идеје у оквиру друштвене идеологије, па и културно-уметничке свести међу Србима у XIX веку, тумачено је и питање романтичарског „музичког национализирања“, односно популарности народних и грађанских песама у оквирима клавијирског музицирања, а разматран је и статус дела познатих западноевропских композитора „класичара“ и „романтичара“ на салонском репертоару.

Уместо уобичајених „Завршних разматрања“, у последњем поглављу монографије назначени су узроци постепеног нестајања праксе салонског музицирања и отворен низ проблемских питања као могућности за будућа истраживања. Низ промена у сфери приватног живота након Првог светског рата, првенствено промене економских прилика и осиромашење грађанског слоја, као и новине у образовању и васпитању жена – коментарисане и из угла одабраних феминистичких гледишта – представљени су као узроци „краја ере салонске музике“. У *Codi* завршног поглавља наговештена су питања која се односе на појаву репродуктивне уметности, нових технологија и медија и карактеристике новог таласа музичке забаве и стваралаштва у XX веку. Указано је на чињенице да је у новој ери понуду музичких издавача условљавала све израженија популарност бечких оперета, али и производи америчке музичке индустрије. Појава грамофона, фонографа и других техничких апарата изједначена је са могућностима нових видова кућног музицирања и забављања, отварања нових звучних светова, у „соби која се претвара у имагинарну концертну салу“.

МАРИЈАНА КОКАНОВИЋ МАРКОВИЋ

ДРУШТВЕНА УЛОГА САЛОНСКЕ МУЗИКЕ У ЖИВОТУ И СИСТЕМУ ВРЕДНОСТИ...

Након завршног поглавља, следи списак литературе са јединицама на српском, енглеском, немачком и руском и резиме на енглеском језику. Поред великог броја сликовних илустрација, нотних примера, табеларних и других графичких приказа, опсежан именски регистар као засебна јединица сведочи о ширини спроведеног истраживања и о многострукости могућности за продубљивање појединачних тема, значајних за област музикологије, српске, али и европске културне и друштвене историје, етнологије, историје књижевности, итд.

За суштинско разумевање свих поменутих феномена и сложених друштвених и културних процеса – односно за поимање изузетног значаја монографије Маријане Кокановић Марковић, кључна је чињеница да је салонска музика тек у новије време са маргина прешла у центар појединих научних интересовања. На пољу српске музикологије, ова пионирска студија, у целини посвећена жанровима салонске музике као историјске форме популарне музике, постала је незаобилазно штиво о симболима грађанске културе и отворила мноштво могућности за даља музиколошка, али и шира истраживања српске музичке и културне историје XIX века. Писана једноставним, питким и разумљивим језиком, пријемчива је за понављана ишчитавања, при чему богатство садржаја чини да се са сваким новим читањем уочавају различити слојеви њеног квалитета.

Найша Марјановић